

Torregrossa: mestres i escoles (1850-1950)

Esteve Mestre Roigé, Ton Solé Bonet

Centre de Recerques del Pla d'Urgell Mascarçà

RESUM: La instrucció del poble de Torregrossa en aquests cent anys es diferencia d'altres poblacions de l'entorn rural per algunes singularitats, com el fet de tenir una escola de nenes l'any 1847 o aconseguir les escoles graduades d'ambdós sexes el 1913. Mestres, famílies i autoritats locals prioritzaren el saber i la cultura com a eines de progrés econòmic, cultural i social del poble. Per les escoles d'aquesta població van passar mestres innovadors i compromesos amb la seva professió, compromís que anà més enllà de les aules. Tanmateix, del poble van sorgir grans mestres reconeguts àmpliament per la renovació pedagògica que portaren a les seves escoles i per la militància social que van practicar.

PARAULES CLAU: mestres i escoles de primera ensenyança, escoles graduades, escoles unitàries, instrucció, educació, ensenyament públic, ensenyament no oficial, Torregrossa.

ABSTRACT: The instruction of the Torregrossa in these hundred years differs from other populations of the rural environment by some peculiarities, such as to have a girls' school in 1847 or to get schools graduates of both sexes in 1913. Teachers, families and local authorities prioritize knowledge and culture as tools for economic, cultural and social progress of the village. For schools of this population passed innovative and committed masters with their profession, commitment that they went beyond the classroom. However, of the village emerged recognized masters widely by educational reform that they led to their schools and social activism that they practiced.

KEYWORDS: teachers and schools of first teaching, graded schools, unitary schools, instruction, education, public education, unofficial education, Torregrossa.

L'ESCOLA

Si hi ha una institució important en la vida de gairebé tothom, convindríem que aquesta és l'escola. Un lloc on s'aprèn a viure i a conviure, on s'aprèn a valorar i compartir el coneixement i on les relacions entre alumnes, pares i mestres forjaran tot un patrimoni social i cultural que pot ser determinant en l'esdevenir del poble.

El concepte escola inclou també altres agents, com l'administració, l'ajuntament o les característiques pròpies de la gent, que amb els seus valors, creences i prejudicis van creant de manera indirecta el marc ideològic que definirà el paper de l'escola dins de la comunitat. No és d'estranyar que a l'escola s'hi projectin molts dels tics socials que es viuen al poble. Així s'observa al llarg del temps com aquesta institució és utilitzada per diferenciar les classes socials, els perfils ideològics, per donar sortida a les inquietuds culturals o per l'ampliació de formació.

Sabedors que les prioritats dels agents que intervenen a l'escola van canviant en els diferents períodes de la història, situats a mitjan segle XIX, trobem dues grans prioritats en l'acció dels seus governants: la lluita contra l'analfabetisme i l'absentisme escolar.

L'alt índex d'analfabetisme¹ serà motiu de preocupació pel govern de torn, però mai s'arbitraran mesures prou contundents per a solucionar-ho. Eren èpoques d'uns ajuntaments sense recursos i massa vulnerables al caciquisme, pocs eren els pobles amb una escola pública en bones condicions i molts els conflictes derivats de la seva precarietat. A les deficiències dels locals s'hi afegia la baixa consideració social dels mestres que per sobreviure, a part d'ensenyar, havien de fer altres feines, des de

¹ El 1896, al Pla d'Urgell, un 53,52% dels homes més grans de 18 anys eren analfabets. Font: elaboració pròpia. Cens electoral de 1896.

“desclar tronchs pels soldats del astacament”² a cuidar el rellotge del campanar o fer de secretari de l’ajuntament... Aquesta situació fa que la circular del governador civil de Lleida del 13 de juny de 1857, adreçada a tots els ajuntaments de la província, remarqui, entre altres coses: “estoy resuelto a remover todos los obstáculos que se opongan a que la educación y enseñanza primaria, como bases de toda esta enseñanza, lleguen a ser una verdad en esta provincia y a que los maestros sean respetados y remunerados como merecen”, que en definitiva solament eren bones paraules, ja que els mestres continuaven estant mal pagats, mal formats i mal considerats.

L’altra problemàtica greu per resoldre era l’alt absentisme escolar. Les famílies de menys recursos econòmics prioritzaven l’ajuda que els seus fills podien aportar a casa, considerant que el fet “d’anar a l’escola” era un luxe prescindible. Ara bé, les causes no eren solament crematístiques. També influïa una pràctica escolar rutinària i avorrida, que juntament amb uns edificis insalubres i molt poc conservats, conformava una imatge de l’escola com un lloc de repressió, on s’havien d’amagar les emocions i l’espontaneïtat per estar amatent als desitjos i ordres d’un mestre que utilitzava sovint el càstig com a única eina pedagògica. A més les parets de l’escola eren impermeables a la vida del poble.

L’ESCOLA DE TORREGROSSA, UN CAS SINGULAR AL PLA D’URGELL

En aquest context social, la història de la Instrucció a Torregrossa no segueix els mateixos canons que la resta de pobles del Pla d’Urgell. Ens mostra un poble diferent, amb inquietuds culturals i possiblement molt interessat en l’educació dels seus.

Curiosament el 1845, segons les dades que ens aporta el Diccionario Madoz³ i comparant-les amb les dades dels altres pobles del Pla d’Urgell, trobem les següents singularitats: cap poble tenia tres escoles ni cap poble tenia escolaritzat un nombre tan alt d’alumnes. A Torregrossa hi havia: “Una escuela pública de niños concurrida por unos 60 ó 70, dotada

con 1,900 rs.; otras dos particulares, una de niños y una de niñas; aquella frecuentada por 10 ó 12 que pagan de 4 á 6 reales al maestro, y esta por 25 ó 30, que satisfacen una pensión de 2 á 4 rs., según lo que se les enseña”.

El nombre d’alumnes escolaritzats a Torregrossa estava molt per sobre dels altres pobles del Pla d’Urgell. Aquesta diferència no respon al nombre d’habitants, atès que en el cens de 1842, tres anys abans de la publicació del Diccionario Madoz, la seva població de dret estava per sota de Linyola, Molle-russa, Golmés i Bell-lloc.⁴

L’existència d’una escola privada de nenes, on n’hi assistien de 25 a 30, és un altre element diferencial per l’època. Al segle XIX, l’educació de la dona només tenia la finalitat de preparar-la per la cura de la llar i no era rellevant saber llegir i escriure, a excepció de les famílies benestants. Fins i tot la Llei Moyano de 1857, la primera llei que intentà dignificar la instrucció, reglamentà uns continguts diferents segons el sexe. Per exemple, les assignatures com “Breus nocions d’agricultura, indústria i comerç, d’acord amb la realitat del poble”, “Principis de geometria”, “Dibuix lineal i Agrimensura”, “Nocions generals de Física” i “Història natural” eren obligatòries a l’escola de nens, però a l’escola de nenes se substituïen per les assignatures de “Labors pròpies del sexe”, “Elements de dibuix aplicats a les mateixes labors” i “Lleugeres nocions d’higiene domèstica”. Tot i aquesta discriminació, amb la publicació d’aquesta llei es començà a crear una incipient xarxa d’escoles públiques per a nenes. Mentrestant, la majoria de les nenes només rebien una minsa instrucció de mans de les *costureres*.⁵

L’ESCOLA PÚBLICA DE TORREGROSSA. VICISSITUDS (1878-1913)

La primera notícia que tenim d’un edifici escolar és de l’octubre de 1878, quan l’ajuntament demanà permís al Governador provincial per posar a la venda els edificis de la casa escola, la casa consistorial i la casa del secretari. La casa escola tenia un estat lamentable i amenaçava ruïna imminent. Es va llo-

² Arxiu Familiar Can Bosch.

³ P. MADOZ, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Madrid, 1845.

⁴ Dades extretes de l’Institut Nacional d’Estadística.

⁵ E. CORTADA, *Ser mestra a la Catalunya del segle XIX*, Lleida, Pagès editors, 2006.

Barbens	<i>Escuela de primeras letras, dotada con 50 libras catalanas, a la que asisten 8 niños.</i>
Bellvís	<i>Escuela de primeras letras dotada con 200 reales, pagados de los fondos propios, a la cual concurren 30 discípulos.</i>
El Palau d'Anglesola	<i>Una escuela de primeras letras, dotada con 1.200 reales de los fondos del común, a la cual asisten de 40 a 50 niños.</i>
El Poal	<i>Los niños acuden a la escuela de Bellvís, por la que el ayuntamiento contribuye a aquel maestro con un módico salario.</i>
Fondarella	<i>Escuela de primeras letras, dotada con 600 reales que la frecuentan 12 niños.</i>
Golmés	<i>Escuela de primeras letras dotada en 1.000 reales, está frecuentada por 26 ó 30 niños.</i>
Ivars d'Urgell	<i>Escuela de primeras letras, a la que asisten 20 niños, sirviendo de maestro el mismo secretario del ayuntamiento, que además de la dotación de 1.000 reales que por su destino disfruta, recibe un pan a la semana por cada uno de los que a ella concurren.</i>
Linyola	<i>Escuela de primeras letras concurrida por 50 niños, dotada con 1.100 reales y 15 cuarteras de trigo que costean los alumnos.</i>
Miralcamp	<i>Escuela de primeras letras concurrida por unos 20 ó 24 niños, dotado el maestro en 1.100 reales, que se satisfacen por recargo en la contribución municipal.</i>
Mollerussa	<i>Escuela de primeras letras concurrida por 18 ó 20 niños, cuyo maestro percibe la dotación de 1.000 reales de los fondos del presupuesto municipal.</i>
Sidamon	<i>Además de una municipal; una escuela particular desempeñada por un beneficiado, y asistida por 12 ó 13 niños.</i>
Vilanova de Bellpuig	<i>Escuela de primeras letras frecuentada por 30 niños.</i>

gar una casa particular per poder fer les classes a l'espera de disposar d'un edifici nou amb capacitat per incloure els tres serveis.

La casa escola, situada al carrer San Roque, tocant a l'església de Sant Roc, fou comprada per Baltasar Mir Pagés per 655 pessetes; la casa del secretari, situada al carrer Hospital, se la quedà Antonio Cortada Roca per 855 pessetes, i la casa del consistori, situada al carrer de la Plaça, la comprà M. Rosa Riera Minguell per 1.000 pessetes.⁶

Malgrat el canvi de local, la salubritat no millorà. L'inspector de primera ensenyança, després de visitar les escoles, exposà a l'alcalde "la necesidad imperiosa en que se encuentran de gestionar y orillar cuantos inconvenientes puedan presentarse para la pronta terminación del edificio que con destino a la enseñanza se está levantando ya que los actuales

locales no reúnen ninguna de las condiciones pedagógicas necesarias..."⁷. El 1902 l'escola de nens es va traslladar a un local particular situat al carrer Sant Roc, 1. En aquella època l'ajuntament pagava 240 pessetes del lloguer entre l'escola i els pisos per als mestres. El mestre, Vicent Ferrer, acceptà provisionalment fer les classes i viure en aquesta casa encara que les condicions eren poc adients, esperant que l'ajuntament trobés un edifici millor. La paciència del mestre durà fins que als baixos de la casa s'obrí una taberna: "si hasta el presente la casa y la escuela han reunido malas condiciones, hoy estas se han convertido en pésimas..."⁸. L'escola de les nenes i la casa o pis de la mestra també eren una font de problemes. La mestra, Ramona Solé, comunicà a l'alcalde que tancaria l'escola si no abo-nava en el termini d'un mes els lloguers de l'escola

⁶ V. LLADONOSA, "La venda de l'escola, l'ajuntament i la casa del secretari pel seu mal estat... l'any 1878", *Petites històries de Torregrossa*, número 6, Torregrossa, edició pròpia de l'autor, 2009.

⁷ Acta de 13 de desembre de 1881 de la Junta Local d'Instrucció. Arxiu Municipal de Torregrossa (AMT).

⁸ Carta adreçada a l'alcalde de Torregrossa. 7 de juny de 1907. AMT.

i la casa. El propietari de l'edifici, Pablo Rosinach, l'havia amenaçat amb una denúncia si no pagava els dos trimestres que es devien i la mestressa de la casa, Rosa Aldomà, volia que pagués o abandonés el local⁹. Finalment per resoldre aquests inconvenients es construï un nou edifici on s'ubicà, a més de l'escola, la casa consistorial i els habitatges dels mestres. A la planta baixa hi havia quatre unitats de les escoles nacionals, dues de nens i dues de nenes, al primer pis l'ajuntament i al segon pis els pisos dels mestres. La construcció s'acabà el 1909 i avui en dia encara hi queden les oficines municipals. Era una obra d'envergadura i el consistori es proposà assumir el cost total, comptant amb les recaptacions de la "Comisión de Subarriendos", però els fons es van exhaurir sense haver acabat els pisos dels mestres i si concedien la graduació de les escoles faltaria un edifici per ubicar dues unitats més.

PETICIÓ DE L'ESCOLA GRADUADA: LA SENSIBILITAT D'UN AJUNTAMENT

Als inicis del segle XX, el poble de Torregrossa, igual que la resta de poblacions, augmentà el seu nombre d'habitants de dret. En el cens de 1857 hi havia 1.355 habitants i en el de 1910 ja sumaven 2.260 habitants. Les penúries econòmiques de temps enrere anaven minvant i saber llegir i escriure començava a ser un valor a l'alça, reconegut socialment. La conseqüència de tot plegat va comportar una massificació a les escoles. No era res estrany trobar més de cent alumnes de diferents edats a l'escola. Torregrossa passà de 59 nenes i 74 nens de matrícula el 1883 a 141 nenes i 104 nens el 1912. La solució a la massificació escolar vingué de la Reial Ordre de 6 de maig de 1910 del Ministerio de Enseñanza y Bellas Artes que obrí la porta a la graduació de les escoles públiques. En aquells anys, a Torregrossa van coincidir tres persones importants per l'ensenyament i professionalment vinculats a institucions diferents: Toribio Llarena, secretari de l'ajuntament de 1907 a 1918; Vicent Ferrer Ramos, mestre de l'escola des de 1889 a 1915; i Joan Llarena, inspector de primera ensenyança a Lleida. Cada

un, des del seu càrrec, es posà al costat de l'ajuntament per sol·licitar la graduació de les escoles i a l'agost del 1913¹⁰ s'autoritza el funcionament de quatre unitats més, que junt amb les dues que ja funcionaven, formaren una escola graduada de sis unitats: tres de nens i tres de nenes. Aquesta també fou una singularitat, atès que deu anys més tard, el 1923, el 92 % de les escoles de l'estat espanyol encara no eren graduades.¹¹

LES ESCOLES GRADUADES (1913)

El ple de l'ajuntament del 16 d'abril aprovà que demanaria la conversió de les escoles unitàries en graduades, i al poble es rep Josep Montserrat Torrent Sala, inspector de primera ensenyança, que ve en representació de Joan Llarena, i Felip Solé Olivé, professor de pedagogia de l'Escola Normal de Lleida, que prèvia presentació del mestre Vicent Ferrer, expliquen al públic nombrós reunit sota el balcó municipal els avantatges d'aquestes escoles.

Els membres de l'ajuntament estaven fortament convençuts dels beneficis que suposava per al poble, i així ho manifestava el regidor, Jaume Aldomà, l'agost de 1913: "estos esfuerzos habían de darse por bien empleados, desde el momento en que eran destinados a la fundación de templos de cultura y educación, base fundamental de enseñanza y por tanto cimienta de riquezas y engradecimiento de los pueblos".¹² A més era un orgull per Torregrossa ser el primer poble de la província de Lleida a tenir les dues escoles graduades. Per acabar les obres del nou pavelló escolar i construir les habitacions dels mestres, s'emeteren accions a 100 pessetes al 4% i a retornar, a ser possible, en 4 anys, perquè els fons econòmics s'estaven esgotant. S'aconseguirien vendre 51 accions a 100 pessetes.

Les obres es completaren i segons el testimoni oral d'Eloi Reig, veí de Torregrossa nascut el 1914, hi havia dues unitats de nens i dues de nenes que estaven als baixos de l'edifici de l'ajuntament, i una unitat de cada sexe sota la Llar dels jubilats (darrere l'ajuntament), amb patis separats perquè els nens i les nenes no es podien barrejar.

⁹ Carta adreçada a l'alcalde de Torregrossa. 7 de juny de 1907. AMT.

¹⁰ R.O. 12 d'agost de 1913.

¹¹ A. VIÑAO FRAGO, "Espacios escolares, funciones y tareas: la ubicación de la dirección escolar en la escuela graduada", *Revista Española de Pedagogía*, núm. 228 (maig-agost de 2004), p. 279-304.

¹² Acta de 14 d'agost de 1913 de la Junta Local d'Instrucció. AMT.

El 25 d'octubre de 1913 es dóna les gràcies per la consecució de les escoles graduades a la Junta d'Obres i a l'inspector que ho ha fet possible, Joan Llarena. El gener de 1914 es fan efectives les escoles graduades en ser nomenats 4 mestres interins amb l'acord del consistori per complementar el seu baix sou amb una subvenció d'una pesseta diària.

ESCOLES GRADUADES. LA LLUITA CONTRA L'ABSENTISME ESCOLAR

Disposar d'edificis i unitats noves no era garantia suficient per a tenir un poble instruït, calia omplir les classes, era necessari que els nens i les nenes de 6 a 12 anys anessin tots a l'escola. Mestres i autoritats locals s'enfrontaven a una vella problemàtica, l'alt índex d'absentisme. El mestre Vicent Ferrer exposà la necessitat d'adoptar algun acord per fer disminuir les faltes d'assistència als membres de la Junta Local de Primera Ensenyança presents en l'acte de la revisió del final de curs 1911-1912.

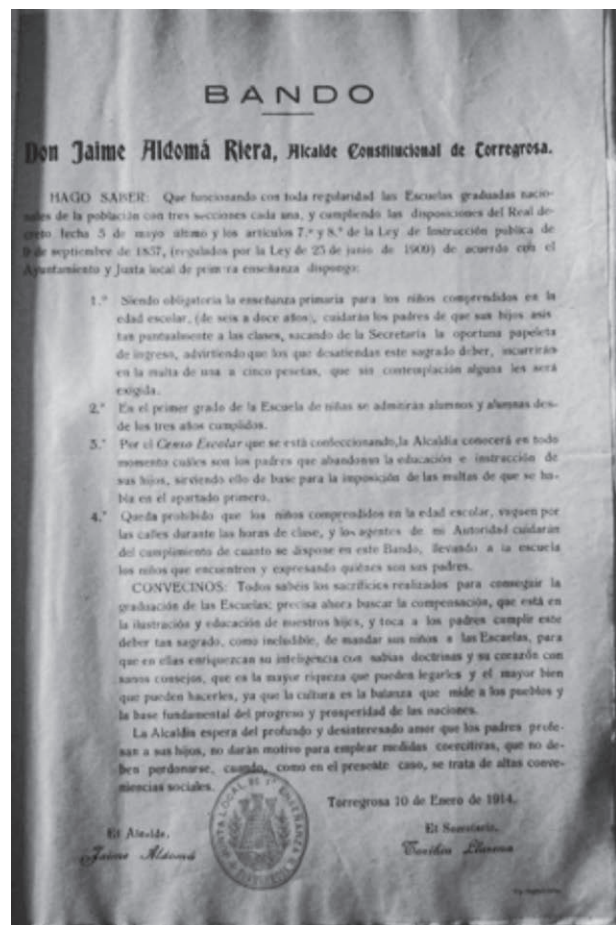
Dos anys més tard, amb les escoles graduades en marxa, el 10 gener de 1914 l'alcalde publicà un ban àmpliament comentat i valorat. Els mitjans de comunicació se'n feren ressò i, fins i tot, en alguna població, es posà com a exemple de bona gestió. Imposava una multa a les famílies que no portessin els fills a l'escola, prohibint que els nens d'edat escolar voltessin pel poble en hores de classe:

1° Siendo obligatoria la enseñanza primaria para los niños comprendidos en la edad escolar (de seis a doce años), cuidarán los padres de que sus hijos asistan puntualmente a las clases, sacando de la Secretaría la oportuna papeleta de ingreso, advirtiéndole que los que desatiendan este sagrado deber, incurrirán en la multa de una a cinco pesetas, que sin contemplación alguna les será exigida.

4° Queda prohibido que los niños comprendidos en la edad escolar vaguen por las calles durante las horas de clase, y los agentes de mi autoridad cuidarán del cumplimiento de cuanto se dispone en este Bando, llevando a la escuela los niños que encuentren y expresando quiénes son sus padres.

La graduació de les escoles havia comportat sacrificis considerables i animava la població a portar els nens i nenes a l'escola:

CONVECINOS: Todos sabéis los sacrificios realizados para conseguir la graduación de las escuelas; precisa ahora buscar la compensación, que está en la ilustración y educación de nuestros hijos, y toca a los padres cumplir este deber tan sagrado, como ineludible, de mandar sus niños a las Escuelas, para que en ellas enriquezcan su inteligencia con sabias doctrinas y su corazón con sanos consejos, que es la mayor riqueza que pueden legarles y el mayor bien que pueden hacerles, ya que la cultura es la balanza que mide a los pueblos y la base fundamental del progreso y prosperidad de la naciones.¹³

Absentisme escolar. Ban de l'alcalde. 1914.

¹³ *El Avisador del Magisterio de Lérida*, 1914.

La publicació setmanal de Manresa, *L'amic del poble: Portaveu de la joventut carlista*, de 31 de gener de 1914, publicà un article titulat "Digne d'imitar-se", on feia referència a l'esmentat ban:

Dignes d'imitar-se són aquestes disposicions, les que posem al alcanç de la primera autoritat municipal, que tant blazona de la instrucció i que tant bé faria per la nostra aimada Manresa, que tant decaiguda està, en lo tocant a la instrucció. Llàstima fa al veure córrer per nostres carrers a tants i tants analfabets, que careixen de tot principi moral, degut a que ningú es preocupa de proporcionals-hi els medis necessaris per a poder obtenir la qualitat tant capdal de la instrucció. A veure, Muricet, si un cop a la vida li podem aplaudir un acte humanitari.

Els esforços de l'ajuntament i dels mestres per lluitar contra l'absentisme no tingueren uns efectes immediats, com es pot comprovar en l'acta de la visita que l'inspector de primera ensenyança va fer el juny de 1924: "la asistencia escolar es algo irregular y muchos niños ni siquiera se matriculan en la escuela, dando ello lugar a que, si bien la enseñanza es lo suficientemente intensa en relación a la edad de los educandos, no alcanza la perfección que es de desear en una escuela graduada".¹⁴

L'absentisme i l'abandonament prematur encara són motiu d'intervencions diverses per part de l'administració, si bé les causes, connotacions i repercussions són completament diferents a les de la primera meitat del segle XX.

LA QÜESTIÓ DE L'IDIOMA

La qüestió de l'idioma a Catalunya ve de lluny, ja en temps de la Dictadura de Primo de Rivera el català fou perseguit i s'esmerçaren molts esforços legislatius i repressius per afeblir el seu ús. Era un tema sensible atès que el català era la llengua habitual al carrer, a les famílies, als cafès..., sobretot a les poblacions rurals. Això originava disfuncions a l'escola.

La Inspecció de Primera Ensenyança fou un recurs utilitzat per reprimir l'ús del català als centres educatius. Dins de les seves funcions hi havia la de vigilar que a l'escola el castellà fos la llengua vehi-

cular i la d'aprenentatge. L'informe de la visita de l'inspector, Ángel Roset, feta el 14 de juny de 1929 a les escoles de Torregrossa, exposa aquesta qüestió:

Los alumnos de esta escuela, en general, revelan conocimiento de todas las disciplinas del plan escolar vigente, discurren adecuadamente a su edad y se expresan con cierta facilidad en el idioma nacional, muy estimable en cuanto a las dificultades del país... Además no duda que estos patriotas Maestros seguirán educando a los niños en su amor a España venciendo la poca dificultad que queda para que los niños se expresen en idioma español con toda perfección.

REPÚBLICA (1931-1936)

La qüestió de l'edifici escolar tornà a ser motiu de preocupació i el 1934 es requerí al Sr. Agustí de Vilallonga, arquitecte escolar de la Generalitat de Catalunya, que informés de l'estat de l'edifici de la Casa de la Vila per atendre el comunicat de la Inspecció de Primera Ensenyança de Lleida demanant que es fessin les obres de consolidació i seguretat de l'edifici. El consistori considerà com a millor solució construir-ne un de nou i, el juny de 1935, acordà sol·licitar una escola de vuit unitats, quatre per a cada sexe, al Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts, atenant que hi havia un cens de 592 nens i nenes en edat escolar. L'ajuntament cediria els terrenys que escollís l'arquitecte escolar, es faria càrrec del moviment de terres i arranjament del terreny i dipositaria el 8% del cost de la construcció a la Caixa General de Dipòsits. L'edifici devia estar molt malament ja que el mes següent l'Inspector de Primera Ensenyança el va clausurar per amenaça de ruïna, encara que uns dies més tard autoritzà la seva obertura sense haver-hi fet cap reforma, decisió censurada pel grup municipal de Minoria Radical.

La maquinària burocràtica es posà en funcionament i l'arquitecte escolar escollí el terreny propietat d'Agustí Guiu Cortada, situat al carrer Galan, com el més adient per construir la nova escola. El juny de 1936, l'oficina tècnica de construccions escolars comunicà a l'ajuntament que s'havia autoritzat la construcció del nou grup escolar. Paral·lelament s'estaven fent gestions per confiscar l'edifici del con-

¹⁴ AGA. Expedient 32-12396-00001.

vent de les monges i destinar-lo a escoles d'ensenyança laica.

Tot indica que el caos esdevingut al país va retardar la nova construcció fins el 1959, quan es començà la nova escola que hi ha actualment.

GUERRA (1936-1939)

L'ensenyament esdevingué dificultós per la contínua arribada de refugiats. L'ajuntament, en el ple de 6 de febrer de 1937, decideix habilitar un local espaiós amb material, mobles i mestres pertinents per a tres graus o classes de pàrvuls de 40 alumnes cada un i cercar habitació per als mestres. L'Ordre ministerial de 5 d'octubre del mateix any¹⁵ concedeix ampliar provisionalment les escoles graduades amb una unitat per a nens i una per a pàrvuls. El mes següent es comunica a l'Inspector que el local està habilitat i equipat amb el material corresponent i per tant es pot elevar dita provisionalitat a definitiva.

L'equipament d'aquesta ampliació es féu amb material comprat a la llibreria Urriza de Lleida i a la llibreria Dalmases de Mollerussa per un import global de 2.620,76 pessetes.

A principis de 1938, Cecília Peiró Puig, filla de Gabriel Peiró, titular d'una escola no oficial,¹⁶ proposà obrir una escola privada per poder acollir els molts nens que no podien assistir a l'escola pública per falta d'espai. El regidor de l'ajuntament debaten que seria una obra humanitària deixar-li fer, atesa la situació familiar en què es trobava, però davant el dubte que hi hagués més persones interessades a obrir una escola, es decidí fer un pregó públic anunciant a les dones de Torregrossa que les que vulguin fer escola que ho facin saber a l'ajuntament i aquest ja escollirà la que se n'hauria de fer càrrec. El 13 de febrer de 1938 es presentaren 11 dones. Cecília Peiró era la més ben preparada però es donà el càrrec a Teresa Badia. Un regidor posà de manifest la injustícia d'aquesta elecció i reclamà fer un examen a les dones per saber quina era la més competent.

L'arribada dels nacionals als pobles és l'indicador de l'acabament de la Guerra Civil, la instauració del nacionalcatolicisme i el començament del llarg procés per esborrar qualsevol indici de la República. El gener de 1939 l'exèrcit de Franco entrava a Torregrossa i el mes següent es compraven 7 crucifixos, 6 verges i 6 retrats del Generalísimo per a les escoles. El desembre es féu un acte popular a les escoles per posar la imatge del Sant Crist a les aules seguit de la xerrada d'un jesuïta sobre els grans principis socials del catolicisme.

MESTRES

Una pinzellada als mestres: apunts biogràfics

La recerca realitzada sobre escoles i mestres del període de 1850 a 1950 ha permès identificar uns 70 mestres, entre interins i propietaris, que varen exercir a l'escola pública de Torregrossa. Tots tenen la seva història de vida i ben segur que tots van deixar la seva empremta, però amb aquesta pinzellada es vol ressaltar quatre perfils de mestres que van estar presents al poble: els que van ser referents per la resta dels companys, els que van tenir una vinculació especial amb Torregrossa, els que van destacar pel seu compromís social i innovació pedagògica, i els que van ensenyar a moltes generacions de torregrossins.

Els mestres que exerciren en el temps del pas d'escola unitària a escola graduada no ho van tenir fàcil. Desapareix l'escola d'un sol mestre, en un local aïllat que ensenyava a un grup d'alumnes de diverses edats, sense recursos pedagògics. Això dóna pas a una escola organitzada per aules i alumnes agrupats de manera més homogènia, en funció de la seva edat i els seus coneixements. Tanmateix, implicà un canvi en la mentalitat dels mestres que van haver de passar del treball individual al col·lectiu i a planificar les tasques conjuntament. Fou un camí de resistències però també de suports incondicionals. Malgrat tot, l'escola graduada aconseguiria, lentament, introduir canvis en els programes, horaris, metodologia, material escolar, llibres de text, pràctiques d'avaluació, organització interna dels mestres...

¹⁵ *La Gazeta de Madrid*, 12 d'octubre de 1937.

¹⁶ Vicent Lladonosa ha fet un ampli estudi d'aquestes escoles no oficials publicat en la col·lecció *Petites Històries de Torregrossa*, 2009. A part d'aquestes escoles documentades, el setembre de 1914, el director de l'escola pública, Vicente Ferrer, denuncia l'existència de dues escoles més particulars no autoritzades, una de nens dirigida per Joan Prat Maneu i una de nenes a càrrec de la mestra Raimunda Reig Reig. L'ajuntament envià un informe a la Inspecció d'Ensenyament de Lleida exposant que una de les escoles no autoritzades era d'una senyora del poble que, per 0,50 pessetes al mes, ofería un servei de guarderia de nenes menors de 4 anys a l'entrada de casa seva del carrer del Portell.

Vicent Ferrer Ramos

Torregrossa va poder fer aquest canvi sense massa inconvenients, l'edifici ja estava construït i el mestre d'aquell temps, Vicent Ferrer Ramos, que havia vingut el 1899 permutant la seva plaça de Tivissa amb el mestre Gabriel Santamaria, col·laborà molt positivament per aconseguir la graduació de les escoles. El seu carisma i compromís amb l'ensenyament el feren referent i capdavanter pels altres companys de professió. L'any 1910, l'associació de mestres del partit de Lleida l'elegí com a President.¹⁷ Fou professor habitual dels cursos de perfeccionament per a mestres de la província de Lleida, organitzats regularment per l'administració, autor de material per a l'alumnat i impulsor i director de la revista infantil *El instructor*, publicada cada dotze dies a Torregrossa.

La seva relació amb el poble de Torregrossa venia de lluny. Els seus pares, Vicent Ferrer Garcia i Teresa Ramos Aleu, ja exerciren de mestres de les escoles públiques i amb la seva mare van coincidir durant quatre anys.

Maria Carme Ordi Farré

El 1913, la mestra de l'escola de les nenes, Maria Carme Ordi Farré, era una entusiasta del mètode Montessori. Participà com a alumna en el Curs Internacional Montessori de Pedagogia que es dugué a terme a Barcelona del 28 de febrer al 10 de maig de 1916. Malgrat les seves absències de l'escola sense justificar, les valoracions de final de curs sempre eren positives.

En l'àmbit municipal, ambdós mestres destacaren per la innovació pedagògica i pels esforços esmerçats en la millora del seu alumnat. Els membres de la Junta Local de Primera Ensenyança i les autoritats locals es manifestaven molt satisfets de la feina que feien amb l'alumnat. Any rere any, les valoracions fetes a final de curs eren excel·lents. Una mostra és la crònica dels exàmens de fi de curs publicada a *La Vanguardia* de 21 de juliol de 1912.

Con lucimiento extraordinario se celebraron el día 12 los exámenes de fin de curso de los alumnos de las Escuelas Nacionales que dirigen los profesores don Vicente Ferrer Ramos y doña María del Carmen Ordi Farré. En la de niñas se observó por la junta e invitados notables adelantos en la primera sección, por los

cuadernos de problemas, láminas de dibujo, escritura, cuadernos de redacción, su análisis y traducción con hermosísimos planos de mapas geográficos.

Ocho niños, cada uno en su parte, marcaron en el suelo, con mucho acierto, el mapa de la provincia de Lérida, empleando medio cuarto de hora y señalando con distintos colores, los partidos judiciales, valle de Andorra, ferrocarriles, canales, ríos, carreteras, montañas, pueblos principales y provincias limítrofes y dada la facilidad asombrosa con que lo realizaron, demostraron pleno conocimiento de la operación que la junta en pleno e invitados, unánimemente, calificaron de brillantísima, felicitando calurosamente al profesor y que se comunicara a la provincial.

Las demás secciones, sus alumnos demostraron buen adelanto, en todas las asignaturas del programa.

También se examinaron las niñas, notándose adelantos en la lectura, escritura, nociones gramaticales, análisis, geografía, catecismo y aritmética, presentando bonitas labores por la confección de las diferentes piezas y bien dibujadas las letras y algunos ramos de adorno estampados en ellas, siendo excesiva la asistencia de las alumnas en esta clase.

La família Llarena

La família Llarena Lluna va estar estretament vinculada a Torregrossa des de diferents àmbits. El pare, Toribio Llarena López, nascut a la província de Burgos, fou Secretari de l'ajuntament des de 1910 fins que morí el 1918. El matrimoni Llarena Lluna va tenir sis fills. Tres foren mestres de les escoles públiques del poble –Pilar, Amparo i Josep– i un, Joan, fou Inspector d'Ensenyament de la zona.

Pilar Llarena fou una de les dues mestres interines nomenades per ocupar una plaça de la nova escola graduada. Era el curs 1914-1915. Vuit anys més tard, tornà amb la plaça en propietat i exercí fins l'any 1929 quan fou destinada a Santander.

Amparo Llarena ocupà la plaça de mestra en propietat del març de 1915 al desembre de 1928. Junt amb l'altra mestra, protagonitzaren un llarg enfrontament –setembre 1920-1922– amb la directora, fruit de visions contraposades del nou model que representava les escoles graduades. Els enfrontaments entre la Directora, Enrica Rosiñol, i les mestres Amparo Llarena i Maria Cinta Roca eren públics

¹⁷ *La Vanguardia*, 18 de setembre de 1910.

i notoris i els habitants de Torregrossa prenen part manifestant el seu suport a unes o altres. La quantitat de conflictes que van fer públics i el malestar que suposaven per la convivència del poble eren tan notoris que fins i tot un vocal de la Junta Local de Primera Ensenyança, Sr. Iglesias, proposà convertir cada unitat de la graduada en unitàries. Lògicament la proposta no s'aprovà.

La Inspecció incòia un expedient governatiu a les mestres i la resolució del Governador Civil de Lleida és una mostra més de les dificultats que van haver de superar els mestres en passar d'escola unitària a escola graduada:

El origen de tales conflictos debe atribuirse principalmente a la incompatibilidad de caracteres, a faltas momentáneas y pasajeras de moderación, al estímulo y apoyo, al parecer, que las culpables pueden haber encontrado en los respectivos y distintos grupos locales, en que el pueblo, como de costumbre, se halla dividido y, sobre todo, a las dificultades que a pesar de todos los reglamentos, ofrece y ofrecerá durante mucho tiempo, mientras no se acometa por los caminos más pedagógicos la implantación del régimen de Escuelas graduadas, cuyo tipo de organización social choca evidentemente con el áspero particularismo de la raza secular, individualidad en medio de la que han vivido y viven todavía en nuestro país las Escuelas unitarias.¹⁸

Josep Llarena va néixer el 24 de maig de 1904 a Lleida. El 2 d'abril de 1925 obté títol de mestre, tot i que des del juny de 1924 fins a l'abril de 1925 ja exercí de mestre interí a l'escola mixta d'Encio (Burgos). Es llicencià en Farmàcia.

Després de l'escola de Burgos fou destinat a la graduada de nens de Torregrossa com a propietari. El maig de 1928 fou nomenat director, càrrec que ocupà fins a juny de 1933, quan es traslladà a Barcelona. En aquest període s'afilià a la Joventut Republicana de Torregrossa.

El primer destí a Barcelona fou el Grup Escolar Carles Aribau¹⁹. Després passà a la Casa del Marino de la Barceloneta i posteriorment a l'escola Mossèn Jacinto Verdaguer, depenent del Patronat de l'Ajun-

tament de Barcelona, on hi va estar fins el 1938, data en què va ser mobilitzat per anar a la Guerra.

La seva llicenciatura en Farmàcia el portà destinat a l'Hospital de Vilanova i la Geltrú i al Quarter de Sanitat *Miguel Servet*. El gener de 1939 fou nomenat a la Farmaciola Farmacèutica de la 243 Brigada Mixta que s'havia de formar a Calella. L'escomesa de l'exèrcit franquista obligà la seva brigada a fugir cap a França, però ell es lliurà a l'exèrcit franquista que el portà al camp de concentració de Tarragona.

Acabada la guerra s'incorporà a la seva escola fins el 1940, data en què fou depurat amb l'acusació de separatista i d'esquerres. La sanció imposada fou el trasllat fora de Catalunya per cinc anys i inhabilitat per a càrrecs directius. El destinaren a Bustillo del Páramo, a la província de Lleó. Després de revisar el seu expedient se l'absolgué i tornà a Catalunya, a la plaça d'Igualada.

La família Vigatà

El matrimoni Miquel Vigatà i Dolors Simó, veïns de Torregrossa, van tenir 5 fills. Un, Marcel·lí Vigatà, fou regidor per Esquerra Republicana i va morir a la guerra. Quatre van estudiar a la Normal de Lleida. Els quatre van ser mestres. En Miquel Vigatà, el fill petit, a més va estudiar al Liceu Escolar de Lleida. Tots van tenir formació musical, tot i que no hi havia tradició familiar. Sens dubte fou una família on la formació i la cultura eren una qüestió preferent atès l'esforç econòmic que comportava fer estudiar quatre fills. No eren una família benestant. El pare, al cens electoral de 1896, hi consta com a "labrador", tot i que va treballar de sabater, de carter i de cambrer al cafè del seu germà, on solien anar els sectors republicans i d'esquerres de la població.

Els germans Vigatà, Josep, Rossend, Antoni i Miquel, foren mestres en temps de la II República i si bé tots estaven compromesos amb els valors republicans i amb la renovació i innovació de l'escola, cadascú tingué una trajectòria professional diferent.

Josep Vigatà va néixer el 1896 a Torregrossa i morí a Barcelona el 1997. Es casà amb la mestra de Bellví, Montserrat Salafranca. Va fer de mestre en diferents escoles: Barcelona, Tarragona, Fígols d'Organyà i Sant Vicenç de Castellet. El règim franquista el depurà i castigà el 1941, junt amb la seva dona,

¹⁸ R.O. de 14 de marzo de 1922. Boletín Oficial. 14 de marzo de 1922.

¹⁹ El Director d'aquesta escola era José de Tàpia, mestre de Montoliu de Lleida, fundador del grup BATEC i gran impulsor de les tècniques Freinet a l'escola.

a marxar de Catalunya i fer de mestre a diferents poblets de Burgos. Fou un seguidor de les tècniques Freinet i era soci de la Cooperativa Española de Técnicas Freinet. El 1946 tornà a Catalunya i fou destinat a Sant Feliu de Codines.

Antoni Vigatà (Torregrossa, 1900 – Torreón, Mèxic, 1982). Acabats els estudis de magisteri se'n va anar a conèixer món: França, Cuba, Colòmbia, Venèçuela... El 1932 tornà a Catalunya i féu de mestre a Torre de Capdella i al Claver de Lleida. Fou delegat de la FETE i membre del PSUC. Acabada la guerra s'exilià i després de passar per diferents països, anà a Mèxic on treballà sempre en el camp de l'ensenyament. A Torreón, juntament amb altres mestres republicans, entre ells el mestre que havia estat a Linyola, Pau Farrús, funden el Colegio Cervantes.

Rosend Vigatà, nascut a Torregrossa el 1905, morí a Barcelona el 1993. Va fer de mestre a Anglesola, Espluga de la Serra i l'any 1933 arribà a Arbeca. No es mourà d'aquesta plaça fins a la seva jubilació, el 1975. Per la seva llarga trajectòria a Arbeca i per la seva tasca pedagògica el van nomenar fill adoptiu i avui en dia hi ha un carrer amb el seu nom. Se li concedí la Cruz de Alfonso X el Sabio.

Miquel Vigatà neix a Torregrossa el 1911 i morí a Lloret de Mar el 2010. La primera destinació fou el Centre Republicà d'Arbeca, després anà a Castellans i Santa Maria d'Oló. A les seves classes la metodologia predominant eren les propostes renovadores de Célestin Freinet. Milità a la FETE i a la Unió Socialista de Catalunya. Quan esclatà la Guerra, junt amb altres mestres, anà a l'Escola de Guerra d'on sortí oficial d'artilleria. Passà a França, als camps de concentració d'Arles i Argelers, i quan s'acabà l'ocupació de França s'hi quedà treballant en feines diferents, fins el 1975 que es jubilà i s'instal·là a Lloret de Mar.²⁰

L'escola republicana. Aires de renovació

La renovació i innovació pedagògica del temps de la República arribaren a Torregrossa de la mà de mestres com Antònia Solé Lamarca (1923-1934), Maria Escolà Taugí (1930-1934), Maria Masana Do-

mingo (1934-1943), Faustino Monja Garcia (1924-1971), Josep Llàrena (1925-1933), Eugenio Balanya (1929-...), José Ramón Dejuan (1934-1940) i Paquita Esparaber (1934-1947).

Antònia Solé i Maria Escolà eren membres del grup BATEC i accionistes de la Cooperativa Espanyola de Tècniques Freinet. El grup de mestres BATEC, a la dècada dels anys vint del segle passat, organitzava i promovia activitats de formació permanent per millorar l'escola i el prestigi social del mestre. Fou un moviment de mestres de la plana de Lleida molt actiu.

Maria Masana Domingo estudià a l'Escola Normal de Lleida i el 1931 obtingué el títol de mestra. Fou mestra de Torregrossa des de 1934 fins el 1943. Morí a l'edat de 106 anys a Puigverd de Lleida, poble on residia. És especialment recordada pel seu dinamisme i valentia. Un fet que recordava amb orgull, segons paraules seves, és que "durant la Guerra Civil mai vaig deixar de fer escola". Maria Masana compartí la casa amb la companya Paquita Esparaber Perisé, mestra de Torregrossa des de 1934 fins el 1947, data en què morí.

Un mestre, fill adoptiu

Faustino Monja Garcia fou mestre de moltes generacions de torregrossins. Era fill de Ezcaray (Logroño), però en acabar la carrera de magisteri fou destinat a Torregrossa on hi va estar des de l'abril de 1925 al març de 1971, data en què es jubilà després de 46 anys de mestre al poble. Tot i que antics alumnes seus el valoren de manera diferent i el recorden com un mestre de la vieja escuela, són molts els que li estan agraïts. La seva tasca professional fou prou reconeguda. Així el 1959 se li concedeix la Encomienda de Alfonso X el Sabio per la seva labor en pro de la instrucció i el coneixement. El 1965 la Dirección General de Enseñanza Primaria li concedeix un premi de 10.000 pessetes per la seva labor en l'ordre social i professional que portava a terme a l'escola. I el 1971 l'ajuntament s'adhereix a l'homenatge que el poble li fa per la seva jubilació i el nomenà fill adoptiu.

²⁰ Per a més informació sobre els germans Vigatà es pot consultar S. MARQUÈS, "Els efectes del franquisme en el magisteri català. El cas dels germans Vigatà Simó, mestres de Lleida", *Història i memòria: el franquisme i les seves efectes als Països Catalans*, València, Universitat de València, 2007, p. 153-179.

Mestres entre 1859-1950

A continuació, s'ofereix en una taula la relació de mestres que exerciren a Torregrossa entre 1859 i 1950.

NOM	POSSESIÓ	CESSAMENT	OBSERVACIONS.
Maria Vals	16/10/18 59	20/11/1863	Renúncia.
María de Diego Ramon	17/03/1863	1864	Cessament.
Eufràsia Bonet	08/08/1864	01/11/1864	Als tres mesos va dimitir.
Josefa Quintana	11/09/1864	19/06/1872	Passà a Balaguer.
Vicente Ferrer Garcia	10/02/1872	04/07/1895	Per defunció.
Teresa Ramos Aleu	04/08/1872	11/09/1903	Va ser substituïda.
Agustín Pedro Belart	26/09/1895	20/04/1896	Possessió propietari.
Gabriel Santamaría Vicente	21/04/1896	10/08/1899	Passà per permuta a Anglesola.
Vicente Ferrer Ramos	11/08/1899	31/07/1915	El 1939 era mestre a Guadalajara.
Ramona Soler	12/09/1903	08/12/1908	
Antònia Solé Lamarca	05/02/1909	13/02/1911	
Maria Carmen Ordi Farre	14/02/1911	17/04/1916	Passà a Seanita (Tarragona)?
Antonio Grau Minguell	06/12/1913	22/03/1915	Per renúncia.
Ramon Farrerons Juncosa	13/12/1913	11/02/1915	Per renúncia.
Antònia Mariné Salomó	23/12/1913	26/05/1916	Possessió propietària.
Cinta Pilar Llarena Lluna	10/01/1914	03/03/1915	Passà a Rocafort.
Jacinto Bueno Bueno	09/03/1915	03/03/1916	Possessió propietari.
Amparo Llarena Lluna	31/03/1915	31/12/1928	Passà a Vilanova i la Geltrú.
Ramon Sanuy Agustí	25/05/1915	03/03/1916	Possessió propietari.
Ramona Teres Serrano	11/06/1915	10/10/1915	Possessió propietària.
Ramon Pallas Prades	12/10/1915	11/10/1915	Renúncia acceptada pel Rectorat.
José Rocamora Ganam	16/02/1916	31/01/1917	Possessió propietari.
Ramon Miarnau Vilá	04/03/1916	31/08/1923	Passà a Menàrguens.
Pedro Hernandez Arango Tarrida	04/03/1916	31/08/1918	Passà a Juncosa.
Carmen Teixidó Corrales	15/05/1916	28/02/1917	Possessió propietària.
Francisca Pallejà Solà	27/05/1916	07/03/1917	Per defunció.
Maria Teresa Menéndez Arango	01/07/1916	31/10/1919	Passà a Montmagastre.
José Barrachina Camellen	01/02/1917	31/03/1919	Passà a Madrid.
Enrica Rosiñol Melgosa	01/03/1917	31/08/1922	Passà a Roquetes.
Teresa Serrano Cafur	12/04/1917	31/08/1918	Possessió propietària.
Maria de la Cinta Roca Puig	01/09/1918	31/08/1923	Passà a Menàrguens.
Francisco de Luca Melé	06/09/1918	31/08/1919	Possessió propietari.
Julio Valls Domènech	01/08/1919	31/08/1921	Passà a Aldea Pedrosa (València).
Modesto Ruf Granja	01/09/1919	31/10/1923	Passà a Santa Coloma.
Vicente Astor Nadal	01/07/1922	16/10/1927	Passà a Igualada.
María de la Encarnacion Torrembé Bordes	01/02/1923	31/08/1923	Passà a Valldemosa (Balears).
Cinta Pilar Llarena Lluna	01/10/1923	24/05/1929	Passà a Santander.
Ramon Sanui Agustí	09/11/1923	09/06/1924	Se'n va cap a Osca.

Antònia Solé Lamarca	10/11/1923	06/09/1934	Passà a Sabadell.
Ramon Blanch Angrill	17/11/1923	15/04/1925	Possessió propietari.
Florentino Pubill Pubill	01/07/1924	20/05/1925	Possessió propietari.
José Llarena Lluna	16/04/1925	15/06/1933	Passà al patronat escolar de Barcelona.
Faustino Monja Garcia	21/04/1925	03/03/1971	Director des de 1933. Jubilació.
Ramiro Subirà Cónsul	13/10/1927	20/06/1928	Possessió propietari.
Josefa Granell Miró	12/01/1929	31/05/1930	Possessió propietària.
Eugenio Balaña Rubió	16/04/1929		
Carme Josa Torné	03/06/1929	15/09/1930	Possessió propietària.
Maria Llop Esquerda	01/06/1930	15/06/1933	Passà al patronat escolar de Barcelona.
Maria Escolà Taigí	16/09/1930	22/10/1934	Passà a Molins de Rei.
Juan Mateu Masip	06/10/1933	19/10/1934	Possessió del propietari.
Maria Pelegrí Solé	06/10/1934	31/05/1941	Passà a Oliana.
José Ramón Dejuán	20/10/1934	28/05/1940	S'incorporà el gener de 1940 i passà a Os de Balaguer.
Francisca Esparebe Perisé	15/11/1934	1947	Defunció.
Maria Masana Domingo	15/11/1934	21/12/1943	
Carmen Sisó Reñé	20/10/1937		
Damián Grau Novell	29/05/1940		Ve de Cervera per trasllat forçós.
Rosa Balcells Balcells	30/05/1940	31/08/1941	Passà a Vila-sana per permuta.
Josefa Vall Fabregat	01/09/1941	31/07/1942	
Isabel Sedó Gómez	01/08/1942	30/09/1946	Passà a Bell-lloc.
Maria Giné Rosinach	01/01/1944	31/08/1952	Passà a Juneda.
Juan Mateu Masip	31/12/1944		Entrà en el lloc de Francisco Canela Sol.
Francisco Canela Sol	01/10/1946	21/06/1967	Defunció.
Lucía Velasco Irazola	01/02/1948	31/08/1948	
Lucía Basols Carreté	01/09/1948	28/02/1950	
Rosa Claverol Fenosa	01/03/1950		